

פרי ביכורים

חידושי הלכה והגות משולחנו של מורינו הגאון רבי יצחק מאיר הגר שליט"א

רב ומו"צ דקהילת חניכי הישיבות רמת בית שמש ב'

י"ל ע"י מכון תורה ברמה רמב"ש ב' הערות ושאלות pribicurim100@gmail.com

גליון נב ~ פרשת שמות ~ תשע"ז

לדגל שבת מברכים חודש שבט

באחד לעשתי עשר בחדש הזאיל משה באר את התורה הזאת (דברים א)

במצות וחיוב לימוד התורה

א. בירושלמי פאה¹ נחלקו רב ברכיה ורב חייא דכפר דחומין, חד אמר אפילו כל העולם כולו אינו שוה לדבר אחד מן התורה וחד אמר אפילו כל מצוותיה של תורה אינם שוות לדבר א' מן התורה. ומביא שם הירושלמי עוד כמה אמוראים שנחלקו בדבר זה. ויש לבאר במה נחלקו.

והנה בריש מס' פאה שנינו, דתלמוד תורה כנגד כולם. ובשו"ע הרב², מבאר טעם דבר זה, והוא משום דהתלמוד מביא לידי מעשה, וכמסקנת הגמ' בקידושין מ: שנמנו וגמרו שהתלמוד גדול שמביא לידי מעשה ומשו"ה ת"ת כנגד כולם כי הוא מביא לידי מעשה כולם.

ולפי דבריו יוצא, שכל מעלת התלמוד היא אינה מעלה עצמית דת"ת אלא רק משום תוצאת המעשה שהיא מביאה אליו. ואמנם השו"ע הרב שם מציין לדברי הספרי שמעלת התלמוד היא מעלה עצמית, אך מ"מ אכתי יש לעיין האם מעלה זו היא משום דמביאה לידי מעשה או דהיא מעלה משום עצם התלמוד לולא שהוא מביא לידי מעשה.

ומהא דאיתא בגמ' ברכות כ. דתכלית תורה תשובה ומעש"ט הרי חזינן שהחשיבות של התלמוד היא משום שמביאה לידי מעשה ליכא ראיה, כיון דאמנם נכון הדבר שאם אין יראה אין חכמה ותכלית לימוד התורה הוא לקרבינו לה' ית', אך מ"מ יש מקום לומר דזהו גופא חשיבותה העצמית, שהיא מביאה לידי זה, אך לא שנאמר שחשיבותה נמדדת לפי ערך המעשה שאליו היא מביאה, וראיה לדבר דהא העוסק בהלכתא למשיחא או אפי' באחות לוטן תמנע מקיים מצות ת"ת³ הרי חזינן שהלימוד כפשוטו חשוב אף שאין בו את ההלכה למעשה.

ב. והנה בטוש"ע⁴ נפסק דמצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים מותר לבטל עבודה תורה ולעשותה. והוא הדין למצוות שבגופו, וכן לענין הכנסת כלה כמו שנפסק בשו"ע אבהע"ז סי' סה. וכמו"כ קי"ל דלהלוות המת מבטלין תלמוד תורה וכמו שנפסק בשו"ע יו"ד סי' שסא. ולכאוי' דינים אלו הם אפי' למ"ד הסובר שכל מצוות התורה לא שוין כנגד דבר א' של תורה, וא"כ מצינו שיש מצוות שבעבורם כן מבטלין

¹ פ"א ה"א.

² פ"ד מהל' ת"ת ה"ב

³ עיי' פלא יועץ ערך לימוד.

⁴ סי' רמו סעי' יח

תורה. ובחידושי העילוי ממיצ'ט⁵ כתב לחלק בין לימוד שקודם ידיעת המעשה שהוא גדול יותר כי מביא למעשה לבין לימוד שלאחר ידיעת המעשה שהמעשה גדול יותר. אך סברא זו קשה להולמה משום דאם תכלית הלימוד הוא המעשה, הרי שהמעשה בכל אופן גדול יותר.

ג. והנה הרמב"ם פ"א מה' ת"ת ה"ג כתב, מי שלא לימדו אביו תורה חייב ללמד את עצמו שנא' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. ובשו"ע הרב פ"ב ס"א מבאר דמפסוק זה משמע שעיקר חיוב ת"ת הוא ללמוד בכדי לעשות, ובנוסף לזה יש חיוב ללמוד לכשעצמו הנלמד כמו"כ מהפסוק דוהגית בו יומם ולילה, וזוהי מצוה תמידית. ובגדר חיוב הלימוד כתב הרמב"ם שם ה"י בזה"ל, עד אימתי חייב ללמוד עד יום מותו שנא' ופן יסורו מלבבך וגו' וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא שוכח. ולכאז מדברי הרמב"ם משמע דעיקר החיוב ת"ת הוא למען ידיעתה וזכירתה וזהו חידוש גדול, דהא לפי"ז יוצא דהיודע את כל התורה פטור מלחזור עליה כל חייו מכיון שכבר יודע אותה.

ואולם יש להקשות על דברי הרמב"ם, דהא כתיב' והגית בו יומם ולילה. ומדוע לא הביא הרמב"ם פסוק זה כראיה לחיוב תמידי של לימוד התורה. ועי' באור שמח שכ' ליישב קושי' זו, דמכיון שפסוק זה הוי מדברי קבלה תו לא ילפי' מיניה. אך תירוץ זה אכתי קשה, דהא מ"מ פסוק זה כתוב ביהושע ויש ראייה ממנו לחיוב תלמוד תורה. ובפרט להמבואר בדברי השלה"ק, דהא דלא ילפי' דברי תורה מדברי קבלה, לאו היינו דאין לומדים כלל מדברי קבלה, אלא שלדברי תורה א"א ללמוד, אך ראייה גרידא ודאי שיש משם. ועי' באבן האזל הל' מלכים שהקשה על מה שנפסק ברמב"ם שם שהמלך חייב לעסוק בתורה תמיד, מדברי הרמב"ם פ"א מהל' ת"ת הנ"ל דמשמע שזהו מצוה חיובית ותמידית על כל אחד ואחד ולא דווקא במלך.

והנראה ליישב בזה, דהנה מה שנאמר ליהושע והגית בו יומם ולילה, הי' בזמן שקיבל את הנהגת ישראל לאחר פטירת משה, וציווי זה הרי הוא חלק מהעברת המלכות, שהרי מלך מצווה ללמוד תורה יומם ולילה כדכתיב "והיתה עימו וקרא בה כל ימי חייו". ולפי"ז מיושב שפיר אמאי לא הוכיח הרמב"ם מפסוק דוהגית בו יומם ולילה לחיוב ת"ת מכיון שהוא נאמר כחיוב פרטי למלך ולא לכלל ישראל. ואכן החיוב הרגיל המוטל על כל אחד הוא ללמוד עד שידע את התורה ולא ישכחהו. ולפי זה מי שבטבעו אינו משכח פטור מת"ת, ואכן מחודש מאד לומר כן.

ולפי זה מיושבת גם קושית האבן האזל על הרמב"ם בהל' מלכים, דאכן דוקא מלך חייב לעסוק בתורה תמיד והיינו שחייב המלך ללמוד אפי' כשיודע הכל וזהו חיוב שנוסף בו מדין מלך שיהגה בתורה תמיד, ולא דווקא לשם ידיעתה.

לעומת זאת בס' החינוך מצוה תיט כ' שמצות ת"ת נלמדת מהפסוק ושננתם לבניך, ונכפלה ב, ולמדתם' ובעשיתם אותם'. ולפי"ז ייצא דאכן אין ב' גדרים במצות ת"ת כדמשמע מהרמב"ם אלא דהכל כלול במצות ושננתם.

והמרדכי והתוס' בברכות דף יא: ד"ה 'שכבר' כתבו, שכל שעה חייב אדם ללמוד, שנא' והגית בו יומם ולילה. וכן עי' בשנות אליהו עמ"ס פאה פ"א מ"א שמדייק ממה שנא' בקרא ולא ימוש וכו' שאפי' שיועד כל התורה כולה חייב להמשיך ללמוד.⁷

ואכן הוא שהנזקק לעשות לפרנסתו יעשה לפרנסתו וכמבואר במס' אבות שכל תורה שאין עימה מלאכה סופה בטלה, וכמבואר בשו"ע או"ח סי' קנו סעי' א ורק שיעשה תורתו קבע ומלאכתו ארעי. ובשו"ע הרב מבואר שזהו ממידת חסידות, אך מן הדין אינו חייב לחיות חיי צער ורשאי הוא לטרוח בפרנסתו עד שיהיה לו בריוח ורק שיקבע לו עיתים לתורה וזה מה ששואלין את האדם קבעת עיתים לתורה.⁸

⁵ סי' צב

⁶ יהושע א

⁷ ומבואר במשנה ברורה סי' קנה ס"ק ג', ויעוי' עוד בשו"ע הרב קונטרס אחרון פ"ב או' א'.

⁸ ולפי זה מובן מה ששואלים את האדם לאחר פטירתו מן העולם קודם נתת ונשאת וכו' על עניני העוה"ז, ואח"כ בעניני הרוחניות, כי מדובר באדם שיעיקר עסקיו בפרנסתו.

ולפי כל מה שנתבאר יש מקום לפרש המחלוקת בירושלמי הנ"ל, דלפי הראשונים הסוברים שיש ב' חיובים חיוב אחד ללמוד בכדי לדעת ויש חיוב נוסף שהוא ללמוד לשם מצות תלמוד תורה הנלמד מ"והגית" הרי שיש מקום לומר שכל המצוות אינם שוות לדבר אחד של תורה, ולדבריהם י"ל שהתלמוד המביא לידיעה הרי שהמעשה חשוב ממנו מה שאין כן התלמוד שלומד לשם תלמוד אין כל המצוות חשובות כנגדו. אך הראשונים שסוברים שעיקר דין לימוד התורה הוא בכדי שילמד ולא ישכח הרי שמטרת הלימוד הוא המעשה ואז אין מקום לומר שאין כל המצוות שוות כנגד דיבור אחד של תורה בשעה שכל הלימוד מטרתו היא המצוות, אלא לשיטתם צ"ל שאין כל העולם שווה לדיבור אחד של תורה וזהו כהמ"ד השני שם בירושלמי.

מפניני הפרשה

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה

פירש רש"י, אף על פי שמנאם בחייהם חזר ומנאם במותם להודיע חיבתם וכו'. והבעל הטורים כ', ואלה שמות בני ישראל ר"ת שביה. שאף היו בשביה לא שינו שמות בני ישראל.

ונראה לחדד ענין זה, דבפסוק כתוב, בני ישראל הבאים מצרימה איש וביתו באו. ויש כאן יסוד עצום בפסוק זה, דבני ישראל ירדו לגלות מצרים ולא שינו שמם שפתם ולבושם. ומהי הסיבה לכך, כי איש וביתו באו, הם היו דבוקם במסורת האבות וביתם שגדלו שם והורידו את ביתם עימם לארץ מצרים.

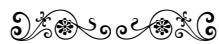
שמעתי על הגה"ק רבי יואל מסאטמאר זצוק"ל שכשהגיע לווייליאמסבורג לא היה שם אחד שלבש שטריימל והוא החדיר באנשים את הצורך ללבוש מלבושי שבת, על אף שזה היה בושה ומוזר, אך כיום רואים שם את התוצאות בדורות אחריהם, הרי כל הרפורמים וכל משני דת ישראל שירדו רח"ל לדיוטא התחתונה עד שאול תחתית התחילו בקולא וזלזול במנהגי האבות או בהלכות שכביכול נראו קלות בעיניהם, כי במקלי כתבו הסה"ק, עברתי, על ידי מקלי-קולות עברתי על כל התורה, האדמו"ר מקוליזנבורג זצוק"ל בזמני השואה דקדק על קלה כבחמורה ואפילו על אכילת בצלים בשבת לא ויתר כמובא בס' אש תמיד.

לא בכדי החמירו חז"ל בזמן הגזירה להיהרג ולא לעבור אפי' על ערקתא דמסנאי, כי בזמנים שעלולים לזלזול אסור לעבור על כלום, כי זה לא השאלה האם לעבור על התורה אלא בשעת הגזירה השאלה היא אם לזלזל בתורה, ועל זלזול צריכים ליהרג ולא לעבור, כי הזלזול אינו רק על מצוה אחת אלא על הכל, אם יש זלזול זה כבר מושב לצים, ובליצנות כל היסוד נופל רח"ל.

עם ישראל ירדו איש וביתו, עם מסורת האבות שלא שינו ממנה כמלוא נימה, ולכן בפרשה הבאה כתיב וארא אל האבות כפי שכ' רש"י, כי אתם ממשיכי האבות. ירדתם למצרים והמשכתם את הדרך ובכך אני יכול גם להעלותכם.

כתוב בפסוק שהקב"ה אומר למשה לומר לפרעה (ד,כב) בני בכורי ישראל. פירש רש"י, כאן חתם על הבכורה, וראיתי בשם משמואל שמפרש בשם אביו האבני נזר, שבני בכורי ישראל, היינו, כי הבכור זוכה משום שהוא היה ראשון ולבד ללא שום סיוע מאחיו, ולכן רק הקב"ה היה בעזרו, ובזאת מעלתו. וגם בני ישראל בארץ מצרים היו לבדם וסבלו משעבוד ללא שזכו לעזר מאף אחד, וזוהי דרגת בכור.

ולדרכינו יתכן לבאר, שהבכור הינו השני לאביו, וכידוע מהגר"א שכל אותיות המילה, בכר' הינם שנים, ב' כ' ר', והיינו שהוא השני לאביו והוא כאב לאחיו. וזהו בני בכורי ישראל, עם ישראל בהיותם ממשיכי דרך האבות ללא שום שינוי ותזוזה, הינם כהאבות הק' שהיו בכורים וכביכול שניים לאביהם שבשמים בפרסום שמו והנחלת דרך ה' לבניו אחריו כדכתיב באברהם. ובכח זה יכולים להגאל. ולכאורה כך צריך לפתוח את דבריו לפרעה שפרעה יבין שאין כאן מלחמה בין חזק לחלש אלא בין הבכור של העולם שבא בכח אבותיו ומסורת האבות, לבין מלך מצרים שבא בכוחי ועוצם ידי, כח אמיתי מול כח חולף. ופרעה חייב להבין זאת עם כל המשמעות שיש בזה.

שם בפסוק כה, ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו.

וכתב הספורנו, שמדכתיב ויפגשוהו ה' מכאן המקור להשים כסא כבוד במקום המילה. היינו שהכסא של אליהו הוא בשביל השכינה הק'.

ויתכן לבאר דהרי נעשה ברית עם ה' ולכן יש להכין כסא כביכול לשכינה שעומה נעשית הברית ולכן היא נמצאת שם, ומה הענין לכסא לשכינה שאינה יושבת בו. רק יתכן לבאר, דהא איתא בחז"ל הק' דעמלק היה זורק מילות כלפי מעלה. וביאר הגר"א דהיינו, שהיה כל דבר נבאר על פי השכל ולא באמונה פשוטה. וזהו זורק מילות היינו הברית הפשוטה שיש לנו עם ה' ית', כלפי מעלה היינו כלפי השכל, הראש הכפירות שבשכל.

והיינו כי עמלק הוא בעיקר נגד מצות מילה שהיא יסוד האמונה הפשוטה שעושים ברית עם השי"ת עוד טרם מגיע השכל לאדם.

והרי בעמלק כתיב כי יד על כס ק-ה מלחמה לה' בעמלק, ופי' רש"י שאין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק. וזה כי יד על כס היינו שהכסא אינו שלם, ולכן בברית מילה שזהו זמן שבו משלימים האמונה נגד עמלק, לכן מניחים כסא שלם לרמז על הכסא השלם שיהיה לעת קצ.